

РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТІЖНОГО РИНКУ УКРАЇНИ
REGULATION OF THE PAYMENT MARKET OF UKRAINE

УДК 336.71

<https://doi.org/10.32843/infrastructure39-55>**Кузнєцов А.М.**к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту
Одеський національний економічний університет**Деркач Ю.Б.**к.е.н., старший викладач кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет**Kuznetsov Andriy**

Odesa National Economic University

Derkach Yuliya

Odesa National Economic University

У статті досліджено проблеми регулювання платіжного ринку в умовах розвитку цифрових технологій. Визначено сутність економічної категорії «платіжний ринок», уточнено класифікацію видів платіжних систем; розглянуто порядок проведення оверсайту платіжних систем. Проаналізовано основні порушення в діяльності платіжних систем, кількість яких суттєво скоротилася у 2018 р. порівняно з 2017 р. Визначено, що хоча і відбулися позитивні зміни в роботі платіжних систем, проте необхідно розширити перелік показників діяльності платіжних систем з їх оприлюдненням у звіті; впровадити оверсайт платіжних інструментів. Розглянуто вплив цифрових технологій на розвиток вітчизняного ринку платежів. Доведено необхідність застосування нових підходів до його регулювання. Запропоновано створення регуляторних пісочниць, що сприятиме більш активному впровадженню інноваційних рішень, які виходять на платіжний ринок України.

Ключові слова: платіжна система, регулювання, оверсайт, банк, закон, розрахунки.

В статті досліджено проблеми регулювання платіжного ринку в умовах

розвитку цифрових технологій. Определена сущность экономической категории «платежный рынок»; уточнена классификация видов платежных систем; рассмотрен порядок проведения оверсайта платежных систем. Проанализированы основные нарушения в работе платежных систем, количество которых существенно сократилось в 2018 г. по сравнению с 2017 г. Отмечено, что хотя и произошли улучшения в работе платежных систем, однако целесообразно расширить перечень показателей деятельности платежных систем, публикуя их в отчете; внедрить оверсайт платежных инструментов. Рассмотрено влияние цифровых технологий на развитие отечественного рынка платежей. Доказана необходимость применения новых подходов к его регулированию. Предложено внедрение регуляторных песочниц, применение которых будет способствовать более активному внедрению инновационных решений.

Ключевые слова: платежная система, регулирование, оверсайт, банк, закон, расчеты.

The term "payment system" was defined, the classification features of payment systems considered in the scientific literature were considered. It has been proven that the development of the digital economy requires the addition of traditional classification criteria to modern ones. It has been determined that in recent years there have been changes in the understanding of the role of the payment system. It is proved that reliable and uninterrupted operation of the payment system contributes to the financial stability of the state. According to the results of the payment systems activity, the National Bank of Ukraine identified a number of violations. The main violations are: non-compliance with limits and restrictions, providing false reporting, lack of protection of information. The analysis shows that the performance of payment systems in 2018 has improved qualitatively compared to 2017. The current retail financial services market is vertically integrated. The necessity of expanding the list of indicators of activity of payment systems, publication of audit results is substantiated; implementation of oversight of payment instruments. Banks are developing new interfaces on their own or outsourcing. This practice leads to the monopolization of the payment space by banking institutions, which reduces market incentives to innovate. The issue of eliminating the banking monopoly in the payment services market is being addressed by both developed and developing countries. Increasing the level of competition in the payment market is also decided by our state. As part of the agreement with the EU, in mid-2019, the NBU released a new draft Law on Payment Services in Ukraine. The Draft Law on Payment Services in Ukraine has not only benefits but also challenges for market participants. New regulatory approaches need to be implemented to overcome the challenges. An example is the use of "regulatory sandboxes". Using regulatory sandboxes will allow you to test new payment tools, products and business models in a controlled environment without having to comply with all regulatory requirements. This will promote more active implementation of innovative solutions in the payment market of Ukraine.

Key words: payment system, regulation, oversight, bank, law.

Постановка проблеми. Потягом останнього десятиліття бурхливий розвиток цифрових технологій змінив платіжний ландшафт більшості країн світу, не є винятком і наша держава. В Україні платіжний ринок постійно розвивається: зростає кількість платіжних систем, розширюється коло їх членів, географія платежів, кількість електронних платіжних засобів, з'являються нові платіжні сервіси. Як свідчать дані Звіту «Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог», основними напрямками діяльності фінтех-провайдерів в Україні є платежі (32% опитуваних компаній), технології та розвиток інфраструктури (18%), кредитування (14%) [1]. За таких умов набуває актуальності дослідження питань реформування процесів регулювання платіжного ринку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним засадам функціонування платіжного ринку, регулюванню діяльності його

учасників, зокрема платіжних систем, присвячено праці таких зарубіжних економістів, як Т. Коккола, В. Кочергін, О. Ламфалусі, Б. Саммерс, Е. Спіндлер П. Тамаров та ін. Вагомий внесок зробили й вітчизняні науковці: Ю. Бакаліна, Б. Вишивана, О. Вовчак, Н. Козій, С. Міщенко, О. Сало та ін.

Проведений аналіз праць наведених вище науковців дає змогу стверджувати, що недостатньо розробленими залишаються теоретичні положення щодо функціонування платіжного ринку в умовах глобалізації, розвитку фінансових інновацій, спільний вплив яких сприяє виникненню постійних змін у платіжному просторі та потребує адекватних методів регулювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей регулювання ринку платежів в умовах розвитку цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з багатоаспектності економічної категорії

«платіжний ринок», ми вважаємо доцільним використання методологічного підходу до визначення платіжного ринку на засадах функціональної, інституційної та організаційної характеристик.

Відповідно до функціональної характеристики, платіжний ринок – це складова частина фінансової системи, що забезпечує своєчасне врегулювання платіжних зобов'язань між його учасниками, безперебійне проведення платежів, безперервність грошового обігу країни.

Інституційна характеристика платіжного ринку являє собою сукупність банків та небанківських фінансових установ, клірингових палат, спеціалізованих розрахункових установ, центральних банків, поштових операторів, що здійснюють розрахунки та переказ коштів.

З організаційного погляду платіжний ринок можна визначити як сукупність сучасних комунікаційних засобів зв'язку (мережа Інтернет, мобільні мережі, банківські канали зв'язку), що зв'язують між

собою учасників та користувачів платіжних систем, які здійснюють переказ коштів та формують основу функціонування ринку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що платіжний ринок – складне утворення, ключовим елементом якого є платіжні системи [2–4]. Різноманітність виконуваних платіжними системами функцій, множинність учасників платежів, специфіка обслуговуваних сегментів грошового обороту є основними причинами існування різних видів платіжних систем.

Основні класифікаційні ознаки платіжних систем зазвичай розглядаються в науковій літературі досить докладно, проте поява в останні роки платіжних Інтернет-систем, схем розрахунків віртуальними валютами, які є важливими інноваціями у сфері платежів, потребує нових підходів до регулювання їхньої діяльності, вимагає доповнення традиційних критеріїв класифікації платіжних систем новітніми (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів платіжних систем

Класифікаційна ознака	Характеристика видів
ТРАДИЦІЙНІ	
Резидентність учасників	Платіжна система, учасниками яких є виключно резиденти Платіжна система, учасниками яких є як резиденти, так і нерезиденти
Централізація	Централізована платіжна система (керована з єдиного центру) Децентралізована платіжна система (керована приватними кредитними інститутами)
Сума платежів	Гуртова (призначена для обробки великих і термінових платежів) Роздрібна (призначена для обробки невеликих сум платежів)
Вплив на економіку країни	Системно значуща (порушення в діяльності системи може спровокувати порушення у функціонуванні фінансової сфери країни) Соціально значуща (порушення в діяльності самої системи може викликати погіршення фінансового становища значної кількості учасників фінансової сфери)
Порядок та строки розрахунків	Платіжна система валових розрахунків (брutto-розрахунки) в режимі реального часу Платіжна система відкладених нетто-розрахунків Змішана платіжна система
Кількість використовуваних валют	Моновалютна платіжна система (використовується одна валюта) Мультивалютна платіжна система (використовуються дві і більше валют)
НОВІТНІ	
Приналежність грошової одиниці, що виступає як платіж	Платіжна система з використанням державних грошових одиниць (національна валютна одиниця, що є законним засобом платежу в рамках національної економіки, емісія яких забезпечується державою) Платіжна система з використанням приватних грошових одиниць (віртуальні валютні одиниці випускаються у цифровій формі, тільки приватними емітентами і не гарантуються будь-якою юрисдикцією)
Форма платіжних інструментів	Платіжна система з використанням: – паперових платіжних інструментів (наприклад, банківські чеки); – електронні платіжні інструменти: – традиційні (електронна форма платіжних інструментів і обробки інформації (платіжні картки)); – інноваційні (електронна обробка інформації в інтерактивному середовищі (електронні чеки або віртуальні гаманці)
Канали доступу до платіжної інфраструктури	Платіжна система з використанням закритих каналів зв'язку (всі інформаційні повідомлення передаються через захищені банківські канали зв'язку, зовнішній доступ до яких неможливий) Платіжна система з використанням відкритих каналів зв'язку (інформаційні повідомлення передаються через відкриті канали зв'язку на основі протоколів шифрування інформації (Інтернет))

Джерело: складено за [2–5]

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що, в останні роки відбулася переоцінка ролі платіжної системи як суто технічної структури, що забезпечує рух коштів до системи, діяльність якої впливає на стабільність функціонування не лише банківської системи, а й на можливість реалізації грошово-кредитної політики центрального банку.

Переоцінка ролі платіжної системи спонукала центральні банки ЄС упровадити стандарти діяльності платіжних систем, порядок проведення нагляду за їхньою діяльністю (oversight), які розробив Комітет із питань платіжних і розрахункових систем (КПРС) Банку міжнародних розрахунків (БМР).

В Україні першим суттєвим кроком щодо розвитку оверсайта стало схвалення у 2010 р. Концепції запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами. Наступним кроком (відповідно до міжнародних стандартів) стало законодавче закріплення за НБУ функції нагляду (оверсайта)

за діяльністю платіжних систем та систем розрахунків, реалізація якої забезпечує безперервне та надійне функціонування фінансового ринку країни. Оверсайт включає: моніторинг платіжних систем; оцінювання їх на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайту); надання вказівок та рекомендацій та застосування заходів впливу [6]. Більш чіткі інструкції стосовно порядку проведення оверсайта закріплено у низці нормативно-правових актів НБУ, які визначають організаційні засади та порядок здійснення оверсайта платіжних систем, критерії визначення важливості платіжних систем, установлюють вимоги до діяльності платіжних систем в Україні.

У 2018 р. Національний банк у рамках моніторингу об'єктів оверсайта здійснював *виїзний моніторинг* трьох платіжних організацій платіжних систем, шістьох учасників платіжних систем, одного оператора послуг платіжної інфраструктури щодо дотримання ними вимог законодавства України [1]. Основні *порушення*, які були виявлені в їхній діяльності, стосувалися: незабезпечення безперервності діяльності та захисту інформації; невідображення усіх операцій щодо переказу коштів у системах обліку; надання недостовірної звітності; недотримання лімітів та обмежень.

За результатами перевірок об'єктів оверсайта у 2017–2018 рр. Національний банк вимагав

усунення порушень та застосовував заходи впливу, які представлено в табл. 2.

Дані табл. 2 свідчать, що робота платіжних систем у 2018 р. якісно поліпшилася порівняно з 2017 р.

Під час здійснення *безвиїзного моніторингу* було забезпечене спостереження щодо дотримання об'єктами оверсайта вимог законодавства стосовно: відповідності діяльності платіжних систем та їх учасників правилам, що узгоджені НБУ; захисту прав користувачів платіжних систем; відсутності фактів співпраці з міжнародними платіжними системами, до яких застосовані санкції. За результатами безвиїзного моніторингу Національним банком були надіслані відповідні рекомендації об'єктам оверсайта щодо приведення їхньої діяльності у відповідність до вимог законодавства [1].

Виявлені недоліки в роботі платіжних систем, а також бурхливий розвиток ринку роздрібних платежів в Україні потребують подальшого вдосконалення нагляду за діяльністю платіжних систем, а саме: підвищення прозорості діяльності платіжних систем; розширення переліку показників діяльності, відповідно до яких здійснюється моніторинг платіжних систем; запровадження ризик-орієнтованого оверсайта системно важливої та соціально важливої платіжних систем і приведення її діяльності у відповідність міжнародним стандартам; упровадження оверсайта платіжних інструментів.

Сучасний ринок роздрібних фінансових послуг є вертикально інтегрованим, оскільки банківські установи одночасно надають клієнту послугу джерела фондування та інтерфейс. Банки розробляють нові інтерфейси самостійно або користуються послугами аутсорсингу (рис. 1).

Основними партнерами фінтех-компаній є такі банки, як «ПУМБ», «Ощадбанк», «Альфа-Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «ТАСКОМБАНК» та міжнародні платіжні системи. Окрему позицію займає АТ «КБ «ПриватБанк»: технологічні послуги цього банку (до націоналізації) випереджали не лише локальний український ринок, а й європейський.

Подібна практика призводить до монополізації платіжного простору банківськими установами, що знижує ринкові стимули до впровадження інновацій. Питання усунення банківської монополії на

Таблиця 2

Заходи впливу з боку НБУ до об'єктів оверсайта у 2017–2018 рр.

Заходи впливу	2017	2018
Письмове застереження щодо усунення порушень	+	+
Призупинення надання окремих видів послуг у платіжних системах в Україні	+	-
Виключення з реєстру платіжних систем учасників і операторів послуг	+	-
Адміністративний штраф	+	-

Джерело: складено за матеріалами [1]

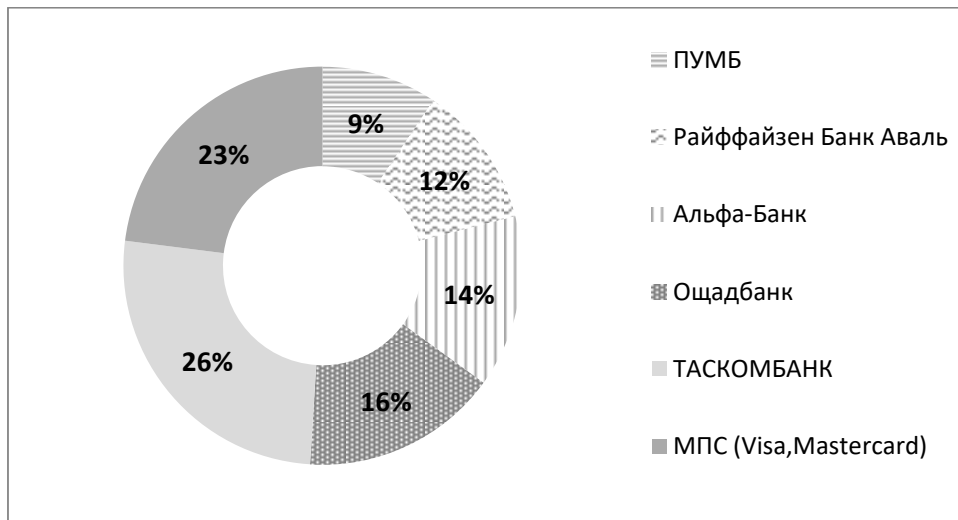

Рис. 1. Основні партнери фінтех-компаній станом на 01.01.2019, % [1]

ринку платіжних послуг вирішують як розвинуті країни, так і ті, що розвиваються. Один із таких прикладів є політика Європейського Союзу на фінансовому ринку, яка, зокрема, включає у себе: введення нових типів платіжних організацій; введення обов'язкового використання відкритих форматів даних; створення технократичних регуляторів, що закріплено у Другій платіжній директиві ЄС (PSD2) № 2015/2366, ухваленій у листопаді 2015 р. Директива містить низку положень, спрямованих на створення конкурентного ринку, нейтрального по відношенню до технологій, інструментів і продуктів. Упровадження вимог PSD2 на європейському просторі націлене на підвищення доступності фінансових послуг для споживачів, стимулювання конкуренції між існуючими традиційними гравцями, при цьому переваги отримують найбільш ефективні кредитні організації.

Питання підвищення рівня конкуренції на платіжному ринку, сприяння кооперації між фінансовими компаніями в інтересах споживача, захисту персональних даних клієнтів вирішує й наша держава. У рамках Угоди з ЄС усередині 2019 р. НБУ оприлюднив новий проєкт закону «Про платіжні послуги в Україні», який має стати аналогом європейської директиви PSD2. Відповідно до зазначеного законопроєкту, реформування платіжного простору України відбуватиметься за такими напрямками: впровадження низки нових платіжних послуг (фінансових та нефінансових); розширення кола постачальників платіжних послуг за рахунок платіжних установ, установ електронних грошей, поштових операторів, державних установ; підвищення захисту прав користувачів платіжних послуг.

Зауважимо, що законопроєкт «Про платіжні послуги в Україні» матиме для учасників ринку не лише переваги, а й виклики: з одного боку, регулятор в особі центрального банку зацікавлений

у розвитку нових технологій, з іншого – повинен забезпечити необхідний рівень захисту прав споживачів і стійкість фінансової системи у цілому. Тому в деяких країнах почали створювати регулятивні «пісочниці» – спеціально обмежене контрольоване середовище, де компанії здатні тестувати інновації в невеликому масштабі. Уважаємо, що використання такого досвіду дасть Україні змогу успішно інтегруватися у світовий платіжний простір.

Серед причин створення регулятивних «пісочниць» можемо виділити такі:

– відсутність досвіду та кваліфікованого персоналу (невеликі компанії не мають необхідного ресурсу, щоб оцінити нормативні вимоги до їх інновацій);

– відсутність спеціальних регулятивних норм (деякі інноваційні інструменти і бізнес-моделі знаходяться у так званій «сірій зоні» (прямої заборони на їх існування в законодавстві немає, формально регулятор може знайти обґрунтування для їх заборони));

– часові межі (узгодження з регулятором повноцінного функціонування нових бізнес-моделей та інструментів може займати тривалий час).

Аналіз досвіду Великобританії свідчить, що компанії, які бажають скористатися можливостями регуляторної пісочниці, повинні подати заявку до Служби фінансового нагляду (FCA), що приймає рішення про допуск у «пісочницю» на основі відповідних критеріїв. У «пісочниці» можуть тестуватися лише готові продукти і моделі. Компанії, які отримали дозвіл, за потреби звільняються від виконання окремих вимог регулятора та отримують індивідуальне консультування з питань законодавства.

В Австралії створенням регулятивної «пісочниці» займається Австралійська комісія із цінних паперів та інвестицій (ASIC). Цей орган пропонує

окремим видам бізнесу інвестиційне консультування, свою участь в інвестиційних проєктах із низьким рівнем ризику.

Створення регулятивної «пісочниці» сприяє скороченню терміну та зниженню витрат на виведення технології на ринок; підвищенню доступності інвестицій для інноваційних компаній; збільшенню частки інноваційних рішень, які виходять на ринок. Реалізація регулятивних пісочниць набуває поширення у світовій практиці, яку варто використовувати і в Україні.

Висновки з проведеного дослідження.

Ключовим елементом платіжного ринку є платіжна система. В останні роки відбулася зміна акцентів стосовно її ролі у функціонуванні фінансової системи. Сьогодні надійна та безперебійна робота платіжної системи сприяє фінансовій стабільності держави. Переоцінка ролі платіжної системи вимагає від НБУ вдосконалення нагляду за їхньою діяльністю, а саме: підвищення прозорості діяльності платіжних систем; розширення переліку показників діяльності, відповідно до яких здійснюється моніторинг та оприлюднення результатів у звіті про оверсайт; запровадження ризик-орієнтованого оверсайта; впровадження оверсайта платіжних інструментів.

Проте вдосконалення порядку проведення оверсайту платіжних систем та розширення кола його об'єктів в умовах бурхливого розвитку ринку платежів недостатнє для повноцінної інтеграції платіжного простору України до європейського. Тому актуальним є прийняття закону «Про платіжні послуги», який стане поштовхом до появи нових гравців на ринку, що сприятиме підвищенню конкуренції серед кредитних установ та доступності фінансових послуг для споживачів. Відповідні зміни потребують упровадження регуляторних новацій. Застосування регуляторних «пісочниць» в українській практиці дасть змогу тестувати нові інструменти, продукти та бізнес-моделі в контрольованому середовищі без необхідності дотримуватися всіх без винятку нормативних вимог, що в кінцевому підсумку сприятиме більш активному впровадженню інноваційних рішень, які виходять на платіжний ринок України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2019).
2. Кочергин Д.А. Современная интерпретация и классификация платёжных систем. *Финансово-кредитная система. Бюджетное, валютное и кредитное регулирование экономики*. 2017. № 1. С. 93–96.
3. Балакіна Ю.С. Класифікація платіжних систем з точки зору їх оверсайта. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 286–291.
4. Ющишина Л.О., Сало С.М. Електронні платіжні системи у міжнародній практиці та їх застосування в Україні. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9(3). С. 508–513.
5. Kokkola T. The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem, ECB, Frankfurt am Main, FRG. 2010.
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 15.01.2020).

REFERENCES:

1. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. (2019). URL: <http://www.bank.gov.ua>. (accessed 19 December 2019).
2. Kochergin D. A. (2017) Sovremennaya interpretatsiya i klassifikatsiya platezhnykh system [Modern interpretation and classification of payment systems]. *Finansovo-kreditnaya sistema. Byudzhethnoe, valyutnoe i kreditnoe regulirovanie ekonomiki*, vol. 1, pp. 93–96.
3. Balakina Yu. S. (2014) Klasyfikatsiia platizhnykh system z tochky zoru yikh oversaita [Classification of payment systems in terms of their overtime]. *Biznesinform*, vol. 9, pp. 286–291.
4. Yushchysyna L. O., Salo S. M. (2012). Elektronni platizhni systemy u mizhnarodniy praktysi ta yikh zas-tosuvannya v Ukrayini [Electronic payment systems in international practice and their application in Ukraine]. *Ekonomichni nauky. Ser. : Oblik i finansy*, 9(3), 508-513.
5. Kokkola, T. (2010), The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem, ECB, Frankfurt am Main, FRG.
6. Verkhovna Rada Ukrayiny (2001), Law “On Payment Systems and Funds Transfer in Ukraine”, Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>. (accessed 15 January 2020).